

Åsa 5 år

skriva Åsas
eter, men även

Några ord på vägen!

Arbetsminne vid språk-,
läs- och skrivinlärning

Föräldrastödet –
var finns det?

Pragmatiska svårig-
heter – vad är det?

Bokväskor – språk-
stimulerande material

Så här gör vi i
kommunikationsskolan

Tal & Språk nr 2/2015

Tidskrift för Svensk Intresseförening

för Tal & Språk

ISSN 1650-4445

Grafisk form

MittKompetens AB, Härnösand

Tryck

Hemströms Tryckeri, Härnösand

För prenumeration på Tal & Språk

vänligen kontakta:

SITS

c/o MittKompetens AB

Nattviksgatan 6

871 45 Härnösand

sits@mittkompetens.se

Ansvarig utgivare

Astrid Frylmark

Annonsering

Annonser till nr 3 bokas senast 7/8 och

skickas senast 15/8 2015.

För annonspriser se www.sits.nu

Manusstopp för redaktionellt material

nr 3 15/8 2015.

Foto där ej annat anges

Sophie Bergman

Innehåll

Tal & Språk 2/2015

	Sida
Några ord på vägen!	3
Arbetsminne vid språk-, läs- och skrivinläring.....	4
Föräldrastödet – var finns det?	8
Pragmatiska svårigheter – vad är det?.....	10
Bokväskor – språkstimulerande material	14
Så här gör vi i kommunikationsskolan.....	18

sid 4

sid 18

sid 8

Foto: Lars Ander

sid 10

Några ord på vägen!

Hopp, ljus, trötthet, liv, spira, knoppar, ljusgrönt, lindblomsgrönt, ungdom, konfirmationer, studenter, sommartid, helger, ledigt, fester, avslutningar, fullbokat, manskör, eldar, ljuvt, sol, damm, lukter, förväntan, ljumma regn, björkpollen, vitsippor, påskliljor ...

Ord som betyder något för mig. Ord som beskriver olika tillfällen och företeelser och som kan nyanseras och graderas. Just de här orden förknippar jag med våren. Hade jag valt något annat tema hade det blivit andra ord.

Årets kongress har vi tänkt tillägna just orden. Vissa av oss har många och andra har få. Ett sparsamt ordförråd kan bero på flera saker. Man kanske befinner sig i en miljö där orden används sparsamt. Eller så klarar man inte av att tillägna sig orden effektivt. Omgivningen kanske inte har förstått hur orden måste presenteras för en. Detta ska vi alltså fördjupa oss i utifrån flera perspektiv vid kongressen i november. Vi tycker att ämnet känns oerhört engagerande och programmet är i det närmaste klart.

Tal- och språkpriset ska vi förstås också dela ut i november vid kongressen. Känner du till någon som gjort något alldeles särskilt för att sprida, lära ut eller entusiasmera med ord? Kontakta oss och nominera honom eller henne till årets pris! Du har chansen att vinna en bok.

Du har säkert noterat att du fått ett antal vykort med denna försändelse. De är till för att du ska bli välbekant med vårt nya namn, Svensk Intresseförening för Tal och Språk, SITS. Mängdträning av nya ord vet vi är bra och du får tio kort att titta på för att lära dig vårt namn ordentligt. Efter denna övning är tanken att du ska sprida korten bland intresserade arbetskamrater och bekanta för att få fler att upptäcka oss.

Tack för ordet! ●

Sofia Norrman

Foto: Privat

Sofia Norrman

Arbetsminne vid språk-, läs- och skrivinlärning

Första dagen på kongressen 2014 avslutades med en uppskattad föreläsning om arbetsminne av Hanne Uddling. Hanne är logoped och har enligt sig själv ”brokig logopedisk bakgrund” med lång erfarenhet av arbete exempelvis på barn- och ungdomshabilitering, logopedmottagning, i språkklass och med skoldatatek. Hon arbetar för närvarande bland annat med att utreda barn med läs- och skrivsvårigheter, föreläser om kommunikation och arbetar med Riksgymnasiets utbildningar för elever med språkstörning.

Hanne är inte bara logoped utan också mamma, biodlare, tidigare Sigtunabo och Floridaresenär. Under sin föreläsning använde hon sig av detta för att ge oss som lyssnade bilder, både faktiska bilder och metaforer, för hur arbetsminnet fungerar och hur man kan underlätta för barn och elever med nedsatt arbetsminne. Själva presentationens form, med många bilder och minimalt med skriven text, underströk också vilken hjälp visuellt stöd kan vara för den som har ett nedsatt arbetsminne.

Hanne började med att sätta auditoriet på prov genom att fråga vilka som

mindes namnet på den nya *bistandsministern*. Ganska få av oss kom ihåg namnet, ens en kort stund efter att Hanne nämnt det, men efter att vi fått bearbeta informationen genom att se en bild av ett *bi*, fått kopplingen att bin flyger iväg långt bort för att pollinera och se till att det blir bra hos blommorna där borta och att Isabella Lövin arbetar bredvid statsministern Löfvén, kommer i alla fall jag fortfarande ihåg både hennes namn och funktion.

Hanne Uddling visade också en bild av sin barndoms bibliotek, en byggnad lik ett italienskt kloster inhyst i Sigtunastiftelsen, dit hon gick för att låna böcker av bibliotekarien. Bilden av biblioteket fick symbolisera hjärnan och böckerna de ord vi ställer in på hyllorna när vi tillägnar oss språket. Hanne påpekade att det är viktigt att hyllplanen är stabila och att bibliotekarien är välutbildad och har sorterat och katalogiserat böckerna (orden) rätt. Annars blir det lätt rörigt och svårt att snabbt kunna plocka fram dem när de behövs.

För en person med språkstörning kan det vara så att bokhyllorna är små och har svaga hyllplan och dessutom har bibliotekarien svårt att

sortera informationen. För en person med dyslexi kanske bokhyllorna är stabila, men bibliotekarien är ”lätt färgblind och har lovikkavantar på sig”. De ljud vi hör kopplas inte ihop med några tydliga färger (om bokstäverna var färger skulle nyanserna flyta ihop) och har man dessutom vantarna på är det svårt att hantera dem. Är orden långa och svåra krävs mer av arbetsminnet. Bibliotekets lånedisk fick symbolisera arbetsminnet där den information vi hör eller det vi läser, till exempel ett långt ord, måste få ligga kvar tillräckligt länge för att vi ska hinna bearbeta det.

Mer konkreta ord, som ”glass”, är tydligare för oss och lättare att minnas och lagra med olika underkategorier, jämfört med abstrakta ord som ”arbetsminne”. Boken om glass är ganska tjock och har en tydlig bild på framsidan, medan arbetsminnesboken är tunn, kanske bara ett litet häfte, med ett suddigt försättsblad. Barn med språkstörning har tunna böcker i sina bibliotek. Barnet har kanske hört ordet ”storm”, men det har inte legat där tillräckligt länge för att bibliotekarien ska ha haft möjlighet att hantera det. Barnet behöver stå ute i blåsten och riktigt få känna på vad

Hanne Uddling

Hanne Uddling

storm är för att göra ordet storm till sitt. Det gäller att håll kvar ordet, låta det ligga tillräckligt länge på lånedisken för att det ska kunna lagras in i ordförrådet.

För att ge oss ytterligare en bild av arbetsminnet visade Hanne en bild av en sandstrand i Florida där det varit högvatten. På bilden har vattnet dragit sig undan

och sanden är slät och hård och man vill ta en pinne och skriva något där, kanske ordet ”arbetsminne”. Förhoppningsvis får det skrivna stå kvar i sanden tillräckligt länge för att man ska hinna läsa det och bearbeta informationen. Men ibland hamnar sanden där man skrivit farligt nära vattenlinjen och en våg kommer och suddar ut en del av ordet. Risken är sedan stor för att det kommer ytterligare en liten våg. Den sveper upp, och så suddar den ut resten av ordet och det är borta.

Speciellt under inlärningsperioder är det viktigt att nya ord får stå kvar i sanden eller ligga kvar på arbetsytan, det vill säga stanna i arbetsminnet, tillräckligt länge för att vi ska hinna bearbeta och lagra dem. När vi lär oss ett nytt ord behöver vi bearbeta det på olika sätt: hålla i det, smaka på det, hantera och jobba med det för att det ska lagras på ett bra sätt i biblioteket.

Hanne Uddling hävdar att man kan ha ett svagt arbetsminne utan att ha några egentliga språkliga svårigheter. Man kan vara en ”notorisk glömmare”, som tappar bort saker, glömmar ge lappen till fröken och så vidare. Men det behöver inte betyda att man har svårt för att lära sig nya ord. Med goda språkliga förutsättningar klarar man av en svaghet i kedjan, till exempel ett svagt arbetsminne, och kan kompensera för det.

Däremot blir effekten av en språknedsättning tillsammans med ett svagt arbetsminne större än om man bara skulle

lägga ihop svårigheterna. ”1+1 blir inte 2 utan mer”, som Hanne uttrycker det. Ett svagt ordförråd och svaga bokhyllor och ett litet arbetsminne gör att man har kortare tid på sig att lagra ny information, trots att det man verkligen behöver är mer tid. Detsamma gäller en person med dyslexi. Om man har riktigt svårt med själva avkodningsdelen av läsningen och den tar lång tid, gäller det att man har ett bra arbetsminne, speciellt när man ska avkoda långa ord. Annars är det lätt att en del av ordet försvinner och det är svårt att veta vilket ord det var man nyss läste. De som behöver mest tid är alltså ofta de som inte får så lång tid på sig. Det är vanligt att barn med språkstörning eller dyslexi har ett svagt arbetsminne. De som trots språkliga svårigheter har ett gott arbetsminne klarar sig relativt sett bättre, längre upp i skolåren.

Hanne Uddling påpekar att arbetsminnet också innebär att det blir klurigt för dem av oss som testar barn och elever, till exempel med avseende på fonologisk medvetenhet. Ett exempel på en testuppgift kan vara att eleven ska fundera ut vad som blir kvar om man har ordet *frisyr* och tar bort *ris*. Vare sig eleven har dålig fonologisk medvetenhet eller/och dåligt arbetsminne är uppgiften svår. Det kan bli lika fel – men av olika anledningar. Här gäller det att ”korstesta” och fundera över hur eleven processar informationen. Ofta kan man prata med eleven om hur han eller hon tänker.

Många kan själva beskriva vad som händer när de får den här typen av uppgift och det kan ge oss ledning till om det handlar om dyslexi eller ett nedsatt arbetsminne.

En del barn är ivriga att svara. De måste helt enkelt lösa uppgiften snabbt för ”annars försvinner det”. Ibland repeterar eleven det ord som testledaren säger för att på så sätt bättre hålla kvar det. Det är ofta en indikation på att minnet är svagt och att ”bibliotekarien blir belastad och måste jobba hårt”.

Vad ska vi då göra för att hjälpa eleverna? Vi kan göra olika anpassningar för att försöka hindra vågorna från att komma upp på stranden och skölja bort bokstäverna i sanden. Det fungerar inte att säga till vågorna på skarpen eller att bli arg. Ska man hindra vågor från att slå upp måste man lägga dit vågdämpare, till exempel skapa lugn i miljön. Det gäller att ändra förutsättningarna så att marken håller sig torr längre. Ibland kan det fungera med medicinering, säger Hanne, och berättar om en elev med ADD. Men generellt gäller att om man har en elev som det fungerar för att skriva orden i sanden måste man använda andra metoder för att komma förbi det korta arbetsminnet. Vi måste presentera information så att den ligger kvar på arbetsytan tillräckligt länge för att bibliotekarien ska hinna bearbeta den.

När det gäller minnesträning, som det bland annat finns datorbaserade program för menar Hanne Uddling

att visst blir man bättre på det man tränar, men hennes erfarenhet är att den främsta fördelen med minnesträning är att man ”kommer på banan” och inser att man faktiskt kan minnas saker och hittar metoder för att göra det, i stället för att vara en glömmare som alla vuxna tjuvar på.

Det Hanne ville att vi skulle ha med oss från föreläsningen var att en viktig grundinställning är att de här eleverna saknar strategier – det är inte illvilja utan oförmågenhet som gör att de glömmar vad vi sagt till dem. Vi vuxna måste ha förståelse för att eleverna faktiskt inte kan. ”Det bara försvann” kan handla om en oförmågenhet att höra och uppfatta information, försöka hålla kvar den och se samband. Vi som vuxna kan välja hur vi ska tolka ”det har du aldrig sagt ...” När det är många arbetsuppgifter på en gång är det lätt att bli trött och få svårt att fokusera.

Vi ska tänka gott om de ”strulputtar” vi möter och inte tänka att de medvetet låter bli att göra som vi säger för att göra oss arga. I stället ska vi söka orsaken till missförståndet hos oss själva och tänka efter vad vi själva skulle kunna göra bättre för att dessa barn ska få förutsättningar att minnas bättre. ●

Anna Strömberg

Föräldrastödet – var finns det?

När föräldrar får veta att deras barn har en språkstörning kan det vara ett chockartat besked. Språkstörning vad är det? Som förälder har du kanske aldrig hört talas om det. Kunskapen om språkstörning är fortfarande bristfällig och frågan är varför det är så. Beror det på att språkstörning är en uteslutningsdiagnos, där det först testas om barnet kan ha någon annan mer känd och specifik diagnos som autism och ADHD? Eller har det att göra med att det heter språkstörning och att ordet ”störning” kan förknippas med utvecklingsstörning? Kan det bero på att språkstörning yttrar sig på många olika sätt?

Vi vet inte. En sak som vi inom Talknuten upplever är gemensamt för föräldrar är att när deras barn fått sin diagnos så känner de sig väldigt ensamma. I närheten finns ingen annan som har erfarenheter att förmedla som gör att föräldern kan känna igen sig.

De föräldrasamtal som Talknuten får, kommer framför allt i samband med att barnet fått sin diagnos och föräldern fått information från en logoped om att de kan vända sig till oss för att få veta mer. Det kommer också många samtal i samband med terminstarter, både från föräldrar som

Foto: Lars Ander

Ann Ander

undrar över vilket stöd de kan kräva av förskola eller skola och från skolpersonal som vill ha mer information om språkstörning när de fått en ny elev i klassen.

För föräldrar som har barn med språkstörning finns det ingen självklar väg att gå för att få information och stöd i sin föräldraroll. Inom de flesta landsting tillhör inte barn med

språkstörning habiliteringen, där det annars finns ett utarbetat föräldrastöd. Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, ger råd och stöd till skolor och pedagoger men inte till föräldrar. I kommunerna ska det finnas anhörigstöd, men det är ofta mer inriktat på stöd till äldre anhöriga som vårdar sina närstående och inte till föräldrar – framför allt

inte till dem som har barn med språkstörning.

Föräldern blir en samordnare som får hålla i alla trådar när barnet ska utredas och behandlas av psykologer och logoped. Föräldern måste också ha kontakt med förskole- och skolpersonal, hålla koll på vilka hjälpmedel som kan passa och se till att de används både hemma och i skolan.

När barnet väl kommer till skolan kan föräldrar hamna i konflikt med skolpersonalen. Personalen säger att de har kunskap och vet vilken pedagogik de ska använda för att inlärningen ska bli på ett optimalt sätt. Föräldrarna upplever det inte alltid så, utan ser att barnet inte hänger med och inte förstår uppgiften. När de påtalar det får de kanske ingen positiv respons.

Föräldrarollen förändras över tid, även för föräldrar

som har barn med språkstörning. När barnen får sin diagnos tidigt, hamnar ofta fokus på frågor som handlar om barnets tal och att det ska komma i gång. Ju äldre barnen blir, desto mer komplexa blir frågeställningarna kring hur barnet ska nå målen i skolan och hur det ska gå för dem längre fram. Många föräldrar lägger ner mycket tid på läxläsning med sina barn. Det handlar inte bara om att göra de vanliga läxorna utan också om att ta igen det barnet har missat eller inte hängt med på under dagen. För föräldrar som själva har kunskap och förmåga att hjälpa sina barn kan det kanske fungera hyfsat även om det kräver mycket tid och arbete. Ibland väljer föräldrar att börja arbeta deltid. Värre är det för de föräldrar som inte har svenska som modersmål och de som

själva har svårt för att läsa och skriva. Årftliga faktorer finns ofta med vid en språkstörningsdiagnos, vilket innebär att många av föräldrarna har läs- och skrivsvårigheter. För dem kan det bli svårt att ge tillräckligt stöd i skolarbetet. Utifrån Talknutens erfarenheter anser vi att det borde finnas ett utvecklat föräldrastöd för dem som har barn med språkstörning. Det kunde förmedlas via habiliteringen eller Specialpedagogiska skolmyndigheten. Föräldrar till barn med språkstörning är en bortglömd grupp som många gånger har en kämpig tillvaro. Ska det vara så? ●

Ann Ander

Ordförande i Talknuten

Faktaruta

Talknuten är Afasiförbundets förening för barn, ungdomar och vuxna med språkstörning och deras anhöriga.

Talknuten arbetar för att

- informera om rättigheter för personer med språkstörning och deras anhöriga
- sprida information och förändra attityder kring språkstörning
- personer med språkstörning får god sjukvård, habilitering och rehabilitering
- personer med språkstörning får rätt till skola, utbildning och arbete
- påverka och skapa opinion i landsting/region så att personer med språkstörning samt deras anhöriga och närstående får likvärdiga levnadsvillkor med övriga i samhället
- erbjuda medlemmarna ett aktivt och meningsfullt medlemskap
- ha en dialog och erfarenhetsutbyte med professioner inom området
- följa forskning inom området
- arrangera ett årligt kollo

Välkommen att kontakta Talknutens handläggare. Ring 08-545 663 64 eller mejla till talknuten@afasi.se. Information finns även på www.afasi.se.

Pragmatiska svårigheter – vad är det?

Att använda sitt språk i socialt samspel med andra är pragmatikens kärna men begreppet är fortfarande luddigt för många. Turtagning, social interaktion och ömsesidighet i samtalet var några förslag som kom upp bland åhörarna vid årets kongress.

Lisen Kjellmer är disputerad logoped med lång erfarenhet av barnlogopedi och med kompetens inom området pragmatiska svårigheter. Under årets kongress var hon inbjuden att tala om dessa svårigheter hos förskole- och skolbarn och hur man utifrån forskningen ser på begreppet. Hur bedömer man pragmatiska färdigheter och vad innefattas i diagnosen pragmatisk språkstörning?

Det finns många definitioner men ännu ingen vedertagen konsensus. Dorothy Bishop talar om pragmatisk förmåga som *Användandet av språk i socialt samspel på ett adekvat sätt i en viss given kontext* och Ulrika Nettelbladt definierar pragmatisk förmåga som *Hur språket används i samspel med andra i en bestämd situation*. Michael Perkins å sin sida beskriver pragmatisk förmåga som *Användandet av lingvistiska och icke lingvistiska förmågor i kommunikativt syfte*. I olika yrkesgrupper, men även

Lisen Kjellmer

inom samma yrkesgrupp, tenderar man att innefatta olika funktioner i begreppet pragmatisk förmåga. Det finns två grundsynsätt där det ena innefattar både språkliga och icke-språkliga funktioner och det andra enbart avser språkliga funktioner i kommu-

nikativt syfte, vilket kan vara viktigt att känna till.

Social interaktion är ett begrepp som man ofta stöter på i sammanhang där pragmatiska funktioner nämns. Social interaktion används dock mest som ett övergripande begrepp där pragmatisk förmåga ingår.

Begrepp som kommunikation och pragmatik går in i varandra och är inte alltid lätta att skilja åt. Social kommunikation förekommer också i sammanhanget och brukar användas som ett samlingsnamn för sociala färdigheter som används i kommunikativt syfte. Social kognition, där bland annat "theory of mind" ingår, nämns ofta och angränsar också till pragmatisk förmåga men avser barnets förmåga att sätta sig in i samtalspartnerns tankar och intentioner medan pragmatiken avser en mer specifik förmåga att använda språket som verktyg för en god kommunikation.

Det finns i dag begränsad data om den typiska pragmatiska utvecklingen. De pragmatiska funktionerna fortsätter att utvecklas långt upp i skolåldern men man kan anta att barn från ca tre års ålder för det mesta klarar att hålla sig till ämnet och att stanna kvar i en dialog med stöd av samtalspartnern. Vid fyra-fem års ålder bör ett barn kunna delta i dialog utan påtagliga pragmatiska svårigheter. Barnet ska då kunna ge relevant information, hålla sig till ämnet samt till viss del kunna förtydliga och reparera eventuella missförstånd. Barnet ska kunna ge referenser som förtydligar och hjälper samtalspartnern att förstå samt kunna förstärka sitt budskap med kroppsspråk och mimik. En god kognitiv och språklig förmåga kan ibland skydda pragmatiska svårigheter. Ett barn kan vara verbalt utåtriktat och fung-

era väl trots svårigheter med dialogstruktur och förmåga till koherens.

Man bör alltid överväga autismspektrumtillstånd hos barn med bristande pragmatisk förmåga. Barn med autismspektrumtillstånd har dock ofta kompletterande svårigheter med övergripande sociala färdigheter och stereotypa beteenden. De har ofta svårt i leken och i samspelet med andra jämnåriga och inte sällan återfinns en mer uttalad problembild. Likaså kan en omfattande språkförståelseproblematik leda till pragmatiska svårigheter, då barnet helt enkelt inte förstår samtalspartnerns frågor och intentioner. I båda dessa fall måste noggrann bedömning av språk, kognition och sociala färdigheter komplettera en pragmatisk bedömning. Vissa forskare hävdar att pragmatisk språkstörning (PLI; Pragmatic Language Impairment) är en form av autismspektrumtillstånd, medan andra ser PLI som en egen diagnos mellan språkstörning (SLI; Specific Language Impairment) och autismspektrumtillstånd.

Man talar inom forskningen också om primära och sekundära pragmatiska svårigheter. Med primära svårigheter avses svårigheter med perspektivtagande i kommunikationen. Barnet kan i övrigt uppvisa en god språklig grundfunktion. Med sekundära pragmatiska svårigheter avses språkliga svårigheter som är av så pass stor dignitet att de leder till bristande samspelsförmåga.

Barnet är ofta fåordigt och bjuder inte till samtalsstrukturen. På grund av sina språkliga begränsningar klarar inte barnet att upprätthålla en dialog och kan inte föra samtalet vidare. Den bristande språkförståelsen leder till samtalsbrott och svårigheter med de pragmatiska aspekterna av dialogen.

Andra förmågor, som paralingvistiska aspekter, innefattas också utifrån viss forskning i begreppet pragmatiska färdigheter. Med paralingvistiska förmågor avses signaler som ligger utan för det språkliga budskapet, till exempel röstintensitet, talflyt och röstkvalitet. Det är förstås också viktigt att väga in kulturella aspekter vid bedömning av pragmatiska färdigheter. Vilken roll har barnet i samtalsstrukturen i hemmet? Hur ser den kulturella normen ut för ögonkontakt och samspel? Och hur "normaludda" får man vara utan att det bör ses som ett avsteg från utvecklingen?

Forskningen är fortfarande i sin linda avseende pragmatiska svårigheter men några forskare, som Roth och Spekman (1984), har tagit fram ramverk för bedömning. De delar in pragmatiska funktioner i tre huvudområden:

- Kommunikativa funktioner.
- Pre-suppositioner/förantaganden (a: Informationskvalitet, b: Anpassning till social kontext).
- Organisation av samtal och berättande.

Lisen Kjellmer

Logopedkliniken Karolinska Universitetssjukhuset har utifrån detta ramverk utvecklat en egen bedömningsmall som finns på Logopedklinikens hemsida (se länk nedan) och kan användas i kliniskt syfte för att bedöma pragmatisk förmåga.

Diagnostisering av barn med pragmatisk språkstörning i Sverige sker i dag utifrån svensk foniatrisk-logopedisk diagnosklassifikation, som specificerar underdiagnoser till huvuddiagnoserna rörande språkstörning i ICD-10, med diagnosen *F80.2C Pragmatisk*

språkstörning. Det finns dock inga enhetliga kriterier för vad pragmatisk språkstörning är och när det får diagnostiseras. Det är dock viktigt att differentialdiagnostik genomförs i syfte att belysa generella sociokommunikativa svårigheter liksom andra neuropsykiatriska svårigheter. Autismspektrumtillstånd ska alltid misstänkas hos barn med pragmatiska svårigheter. ●

Referenser:

Bishop, D. V. M. (1997). *Uncommon understanding: Development and disorders of language comprehension in children*. East Sussex: Psychology Press.

Nettelbladt, U. & Salameh, E-K. (2013). *Språkutveckling och språkstörning hos barn: Pragmatik - teorier, utveckling och svårigheter*. Lund, Studentlitteratur.

Perkins, M. (2007). *Pragmatic Impairment*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roth, F. P. & Spekman, N. J. (1984). Assessing the pragmatic abilities of children: Part 1. Organizational framework and assessment parameters. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 49, 2–11.

Sophie Bergman

Det bedömningsformulär som framtagits av Logopedkliniken vid Karolinska Universitetssjukhuset för bedömning av pragmatisk förmåga finns att hämta under följande länk:
<http://www.karolinska.se/for-vardgivare/kliniker-och-enheter-a-o/kliniker-och-enheter-a-o/logopedkliniken1/>

SPRÅK
LEK

SPRÅK
LEK

SPRÅK
LEK

SPRÅK
LEK

SPRÅK
LEK

SPRÅK
LEK

SPRÅKLEK

Logoped Astrid Frylmarks noggrant utvalda material för språkutveckling: www.ordaf.net

Sommaren närmar sig! Underbar men kort. Här kommer ny inspiration till hösten. Ett nytt läsår är också något att se fram emot, även om det känns avlägset nu.

UNDERBART ÄR KORT

Det firar vi med sommarpris på **Kortleken Artikulationskort** och **Kortleken Pallplats!** Köp båda för 250 kr + moms (ordinarie pris 480 kr). Priset gäller till och med 30 juni 2015.

Artikulationskort använder du för att tydliggöra hur olika ljud bildas och vilka bokstäver de hör ihop med. Även engelska ljud.

Pallplats är berättaruppgifter som stimulerar till att beskriva hur man känner och tycker, muntligt eller skriftligt. De kan användas på ord-, menings- eller textnivå beroende på deltagarnas språkliga förmåga. Anvisningar med många olika förslag till användning finns i asken.

Båda materialen passar även elever med svenska som andra språk.

TALKING DICE är tärningar med oändliga möjligheter som gjort succé i språkundervisning i England.

TALKING DICE används individuellt, i par eller i en liten grupp.

TALKING DICE MINI med svensk bruksanvisning finns nu i webbutiken!

ÖNSKAR DIG EN RIKTIGT SKÖN SOMMAR! / Astrid

Bokväskor – språkstimulerande material

Elevhälsans uppdrag

Enligt *skollagen* (2010:800), 25 §, ska elevhälsan främst vara förebyggande och hälsofrämjande. I Skolverkets och Socialstyrelsens *Vägledning för Elevhälsan* (2014) står det att elevhälsan ska arbeta förebyggande och hälsofrämjande även på grupp- och strukturnivå.

Luleå kommun har drygt 75 000 invånare. Vi är sex specialpedagoger med inriktningen tal, språk och kommunikation som arbetar inom Centrala Elevhälsan i kommunen. Vårt arbetsfält sträcker sig från förskola och grundskola, till grundsärskola och gymnasiesärskola. Tillsammans med Luleå folkbibliotek har vi tagit fram bokväskor med språkstimulerande material för yngre barn.

En god språklig grund

Att stimulera språket ger positiva effekter för barnets sociala, känslomässiga och intellektuella utveckling. Det utgör också en viktig bas för den kommande läs- och skrivinläringen. Omgivningen kan påverka barnets språkutveckling och samspel med vuxna i barnets tidiga ålder är viktigt för kommunikationsutvecklingen (Söderberg, 1988).

”Att utveckla språket är att utveckla tänkandet!” säger Lev

S. Vygotskij (Brogren & Isakson, 2013). Vår tanke är att användandet av bokväskorna ska vara en av byggstenarna för en god språklig grund.

I olika undersökningar framgår att mellan fem och åtta procent av barnen i förskoleåldern har någon grad av språklig sårbarhet. Förekomsten av grav språkstörning ligger relativt konstant mellan en och två procent för barn i olika åldersgrupper. Eftersom vi dagligen träffar många barn som har svårigheter med tal, språk och kommunikation ser vi detta språkstimulerande material som ett led i det förebyggande arbetet på förskolorna i Luleå kommun.

Högläsning/litteraturläsning

En viktig faktor för språklig stimulans hos barn är högläsningen. Den ökar deras självförtroende och språkutveckling och ger erfarenheter. Därmed förbättras deras läsintresse. Högläsningen kan också ge mysiga, gemensamma stunder med den vuxne och möjligheter till närhet och kontakt. Barnen tränar på att lyssna, vara uppmärksammade och koncentrerade. De lär sig begrepp, hur språket är uppbyggt, att lyssna och att kunna uttrycka sig. Ingvar Lundberg menar att högläsningen ger

barnen rika möjligheter till att förstå ord och utveckla sitt ordförråd (Brogren & Isakson, 2013). Forskning visar vidare att samtal om det lästa är oerhört viktigt för barnens språkutveckling (Brogren & Isakson, 2013).

Biblioteket har en stor betydelse för utvecklandet av språket. Att ha tillgång till ett bibliotek är en skatt för såväl barn som vuxna. Hösten 2013 kontaktade vi inom Centrala Elevhälsan personalen på Luleå folkbibliotek och arbetet med att ta fram bokväskor tog sin början.

Det språkstimulerande materialet delades in i sju olika områden och det blev så småningom bokväskor. Inspiration har vi fått från språkprojekt i andra kommuner runtom i landet. Bokväskorna omfattar följande ämnen:

- Ordförråd och kategorier
- Munmotorik och språkljud
- Grammatik och ordföljd
- Prepositioner
- Antal och begrepp
- TAKK (tecken som alternativ och kompletterande kommunikation)
- Känslor

Dessa väskor finns att låna på Centrala Elevhälsan i Luleå och riktar sig till personalen

inom förskolan och till vårdnadshavare.

**Väska 1:
Ordförråd och kategorier**

Barn kopplar gärna ihop ord med gester, situationer och sammanhang. Vardagssituationernas funktion i hemmet är en viktig bas för barns språkutveckling (Hagtvet, 2004). Vi kan hjälpa barn att utveckla sin språkförmåga genom att beskriva och förklara ord. På ett lekfullt sätt kan vi använda synonymer, motsatsord och

ord som hör ihop för att stimulera språket.

Innehållet i väskan stimulerar barnets ordförråd och förmågan att förstå att ord ingår i ett sammanhang, exempelvis ord för färger, djur eller olika storlek.

Innehåll:

Mumins lilla bok om motsatser (Tove Jansson)

Mollys första färger (Lucy Cousins)

Alfons hittar andra ord (Gunnilla Bergström)

Väska 1

Viggos ord (Birgitta Westin, Matti Lepp)

Spel: Viggos ord (memory)

Väska 2:

Munmotorik och språkljud

Att lyssna på språkets form-sida i stället för dess innehåll är en viktig kunskap för kommande läsinlärning. Barnet kan bygga upp en fonologisk medvetenhet genom att uppfatta skillnader och likheter mellan till exempel boll och troll eller hus och mus.

Det finns många saker man kan göra för att barnet ska bli medvetet om sin mun. Det är kul att blåsa såpbubblor, blåsa fjädrar och pingisbollar. Lyssna tillsammans efter ord som låter lika och härma olika ljud. I väskan finns material som stimulerar barnets förmåga att lyssna efter ljud och att själv producera olika ljud och munrörelser.

Innehåll:

Ludde och alla djuren (Ulf Löfgren)

Mera miner med Alfons (Gunnilla Bergström)

Sex laxar i en laxask och andra tungvrickare (Ingvar Svanberg)

Mumlans munalphabet (Marianne Gutler-Lindström)

Fingerresan, kort + cd (AnnelieTisell, Irene Johansson)

Häfte: Månadens munmotorik (Bollnäs Kommun)

Röstspel: ("Ordet" Dahlgren – Melander AB)

Väska 2

Väska 3:

Grammatik och ordföljd

Barn kan uttrycka en hel mening med ett enda ord, exempelvis glass och menar: Jag vill ha glass. Genom att använda innehållet i väskan stimuleras barnets förmåga att böja ord, sätta in ord i satser, att återberätta sagor samt att bygga ut meningar, till exempel: **Kalle går – Kalle går till lekparken.** Böckerna väcker upptäckarlusten och stimulerar barnets nyfikenhet.

Innehåll:

Apan fin (Anna-Clara Tidholm)

De tre bockarna Bruse (Anna Höglund)

Vilma säger god natt (Anna Ribbing, Lisa Gunnarsson)

Titta här (Anna Ribbing)

Kan jag med (Pija Lindenbaum)

Spel: Se vad jag kan

Väska 4: Prepositioner

Väskans innehåll stimulerar barnen till att öva på prepositioner, det vill säga lägesord. Detta för att kunna beskriva olika förhållanden mellan personer, platser och saker.

Innehåll:

Alfons kollar här och där (Gunilla Bergström)

Var är lilla My? (Tove Jansson)

Var är Tippen?(Erik Hill)

Ellens Boll (Catarina Kruusval)

Var är Nicke Nyfiken? (Margret & H.A. Reys)

Spel: Berättelser med prepositioner

Väska 5: Antal och begrepp

Innehållet i väskan stimulerar barnets förmåga att förstå antal och begrepp. Barnet utvecklar sin förståelse för rum, form, läge och riktning samt grundläggande egenskaper hos mängder, antal, ordning och talbegrepp. Barnet utvecklar också sin förmåga att urskilja, uttrycka, undersöka och använda matematiska begrepp och samband mellan begrepp.

Innehåll:

Liten, större, störst (Dick Bruna)

Mumins lilla bok om siffror (Tove Jansson)

Lilla Kotten får besök (Lena Andersson)

Hur många djur (Susanne Engström)

Ellens 1,2,3 och ända till hundra (Catarina Kruusval)

Spel: Räkna och rätta

Väska 5

Väska 6: TAKK (tecken som alternativ och kompletterande kommunikation)

Väskans innehåll stimulerar barnet att använda TAKK (tecken som alternativ och kompletterade kommunikation). TAKK är inte detsamma som svenska teckenspråket, men bygger på dess tecken.

Tecknen används tillsammans med tal, vilket underlättar språkförståelsen. Ett barn kan också behöva tecken för att själv uttrycka sig när talet inte räcker till.

Innehåll:

Vi tecknar om känslor! (Anette Grundahl)

Var är Babbas saker? (Anelli Tisell, Iréne Johansson)

Mat & dryck (Peter Roslund)

Ajjas & Bajjas ramsor (Elvira Ashby, Karin Holmström)

Nu kommer jag! (Irené Johansson, Anneli Tisell)

Film: Sånghatten

Spel: Var är Babbas saker?

Teckensånger del 1 och del 2

Väska 7

Väska 7: Känslor

Förmågan att uttrycka sina känslor och behov med hjälp av ord stimuleras i denna väska. Genom att prata med barnet om innehållet i böckerna stärks barnets förståelse för sina egna tankar och känslor. Materialet ger också möjlighet att stärka empatin.

Innehåll:

Alfons och odjuret (Gunilla Bergström)

Stora boken om Sandvargen (Åsa Lind)

Nilla och jag (Thomas och Anna-Clara Tidholm)

Kompisen blir arg! (Moni Nilsson, Per Gustavsson)

Lill-Zlatan och morbror raring (Pija Lindenbaum)

Spel: Känslkort ●

Litteratur:

Brogren Lisbeth & Isakson Anita (2014). Språkutveckling – teori och praktik i förskola och förskoleklass, Gleerups utbildning AB.

Skolverket & Socialstyrelsen (2014). Vägledning för elevhälsan

Söderbergh, Ragnhild (1988). Barnets tidiga språkutveckling, Gleerups.

Hagtvét, Bente Eriksen (2004). Språkstimulering, Natur och Kultur Läromedel.

Skollagen SFS (2010:800)

Annan källa:

Specialpedagogerna i tal och språk inom Centrala Elevhälsan i Luleå.

Eva Bodin

Väska 6

Så här gör vi i kommunikationsskolan

Denna gång har vi flyttat oss långt söderut för att ta del av ytterligare en verksamhet i artikelserien ”Så här gör vi”. Kommunikationsskolan i Malmö är en kommunövergripande verksamhet för elever med generell språkstörning och här arbetar Margaretha Gustafsson.

Verksamheten på Söderkullaskolan startade 1998 med två elever som då behövde individuellt anpassad undervisning till följd av sina språkliga svårigheter. Behovet av platser ökade snabbt och verksamheten utökades därefter. Idag går inte mindre än 62 elever i årskurserna 1-9 och ytterligare 12 elever tillhör sedan höstterminen 2015 Kommunikationsskolan men har sin verksamhet förlagd till Segevångskolan i en annan stadsdel. Båda verksamheterna har samma rektor och även gemensam intagning av elever.

I varje klass arbetar 1 klasslärare/mentor och 1 assistent. Årskurs 1-3 har 6 elever per klass, årskurs 4-6 har 7 elever per klass, och årskurs 7-9 har 8-9 elever per klass. Det finns även IT-pedagog och 2 specialpedagoger knutna till verksamheten. Verksamheten har därtill 4 logopedier som arbetar både individuellt och i grupp med eleverna. Tidigare köptes logopedtjänsterna från logopedmottagningen men idag

är de anställda av kommunen med placering i Kommunikationsskolan. Verksamhetens rektor Ingrid Carnemalm har varit med sedan starten 1998 och är i och med detta väl insatt i elevernas problematik. Margaretha Gustafsson är specialpedagog och verksam i årskurserna 1-3, hon berättar ”Vi känner oss mycket nöjda med att vi har vår egen rektor som förstår den här elevgruppens behov”

Pedagogerna i verksamheten har alla, med något enstaka undantag, specialpedagogisk kompetens såsom speciallärarutbildning eller specialpedagogisk påbyggnad med inriktning tal och språk. ”Det är förstås verksamhetens strävan att alla lärare ska ha specialpedagogisk kompetens men till högstadiet har det varit svårt att hitta lärare som har valt den inriktningen”

Två tredjedelar av eleverna har ett annat modersmål än svenska vilket återspeglar den stora flerspråkiga befolkningen i Malmö. Det ställer stora krav på samordnade insatser med exempelvis modersmålslärare. Elever erbjuds t ex individuell modersmålsundervisning för att lättare kunna tillgodogöra sig inläringen. ”Vi samarbetar förstås nära med föräldrarna och har vid behov tolk vid utvecklingssamtalen. Ett nära

samarbete med föräldrarna är en förutsättning för ett gott resultat och vi har minst två timslånga samtal per termin i de lägre årskurserna och ett

timslångt samtal per termin i år 7-9” Ibland kan personalen ha svårt att locka föräldrar till föräldramöten och föreläsningar, kanske p g a språk-

liga barriärer. ”Vi har behövt anpassa våra föräldramöten och försöker genom enkäter att fånga in föräldragruppens önskemål för att skapa en så

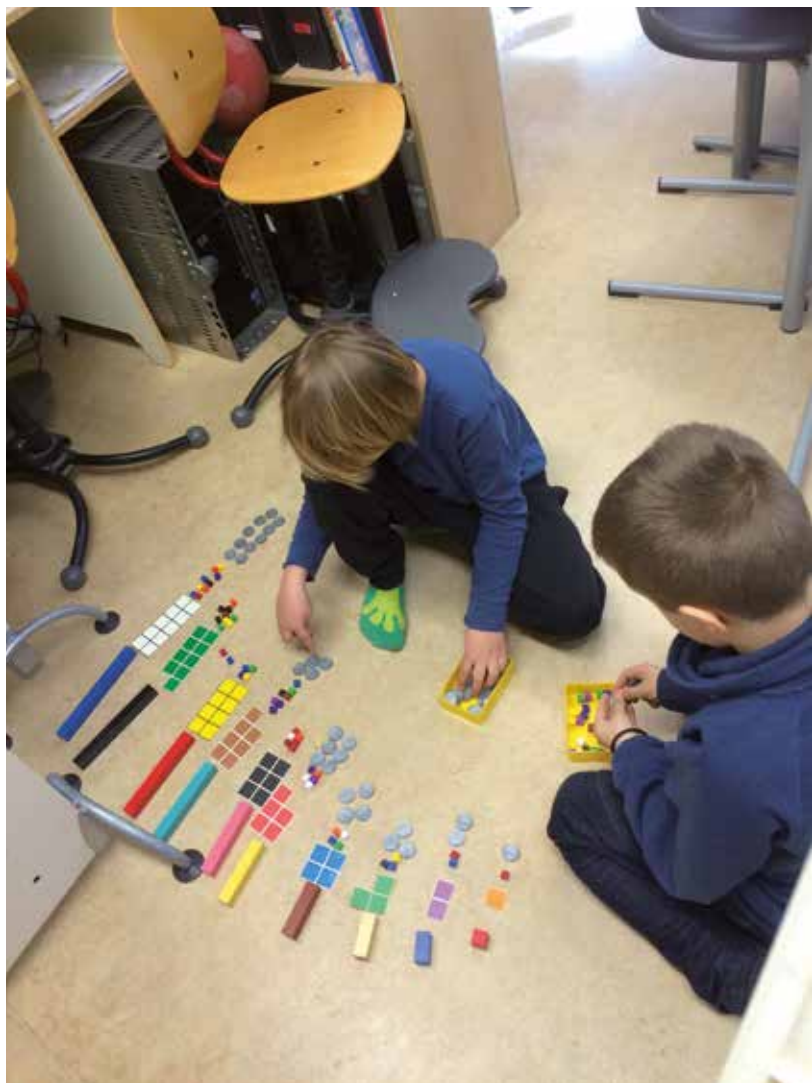

stor uppslutning som möjligt vid våra sammankomster”

Ansökan till verksamheten sker redan under höstterminen året före planerad läsårsstart. Ansökan ska innehålla logoped-, pedagog- och psykologutlåtande. Tilläggsdiagnoser kan förekomma men språkstyrningen ska bedömas som primär. Eleven ska genomgå en kognitiv utvecklingsbedömning och ska vid denna bedömas som normalbegåvad.

I dag har man drygt 20 ansökningar till årskurs 1 men bara möjlighet att ta emot 9 elever. En del elever slutar av olika skäl och då kan nya elever tas in löpande. Anledningen till att elever slutar kan vara placering i annan skolf orm, återgång till hemskolan eller att familjen flyttar till en annan kommun. “Det kan vara svårt när eleverna kommer senare eftersom de tyvärr bär med sig dåliga erfarenheter från tidigare skolor. Det är inte bara inlärningen som har varit besvärlig utan även kamratkontakterna. Vårt mål är att få eleverna att känna trygghet och att känna att de duger. Skolarbetet ska vara meningsfullt, lustfyllt och motiverande för varje enskild elev. Det låter förstås bra men kan vara nog så svårt” Margaretha berättar vidare att varje elev är unik och behöver individuellt anpassad stöd och det finns inga färdiga recept att följa.

Vad är fördelarna med den här verksamhetsformen? ”Fördelen är den höga personaltätheten med den specialpedagogiska inriktningen. Här finns

gott om vuxna som kan hjälpa eleverna i både inlärningen och i de sociala kontakterna. Nackdelarna skulle kunna vara att eleverna inte får draghjälp av normalspråkiga barn och det sociala umgänget blir begränsat till andra elever med språkliga svårigheter”. Margaretha anser dock att den här verksamhetsformen definitivt är det bästa för den här elevgruppen, både inlärnings-

mässigt och socialt. Eleverna bedöms inte klara av undervisning i stor klass och kamratkontakten blir oftast mycket begränsad i hemskolan. Hon berättar ”Det handlar inte om att segregera eleverna utan att integrera dem i ett sammanhang där de förstår undervisningen och får kamrater. Personer med ett svagt utvecklat språk kan vara lättavledda och riskerar att hamna snett i

samhället. Det är viktigt att man har hittat sig själv och har vänner som man är trygg med. Många elever på skolan blir goda vänner och umgås långt upp i vuxen ålder”

Vad vill du ge för tips till andra kommuner som kanske vill starta upp en liknande verksamhet? ”Våga starta och låt det kosta! De här barnen har så pass stora svårigheter att de i vanlig klass kommer

att behöva en egen assistent och vad kostar inte det? Det är väl investerade pengar och sannolikt en besparing då den samlade kompetensen kan komma fler elever till del. Man får inte vara rädd för att skapa en segregerad verksamhet, det är inte farligt! Vi ser att det skapar elever med självförtroende och god självbild till sina förmågor. De har getts möjlighet att utveckla sitt lärande

och nå kunskapsmål efter sina förutsättningar. Det är viktigt att forma olika skolmiljöer som är anpassade till elevers olika individuella och specifika behov. Det tycker jag är skola för alla.”

Kön till Kommunikations-skolan är lång och vittnar om ett stort behov. Det är intressant att se att verksamheter som är s k ”segregerade” förfaller vara en undervisningsmodell som är hållbar över tid och ökar i omfattning. I likhet med Vallen utanför Stockholm har Kommunikationskolan också erhållit utökade resurser och goda omnämmanden.

Det är viktigt att den här elevgruppen synliggörs och att debatten om inkludering inte begränsar våra möjligheter att skapa fler grupper för barn med språkstörning. Inkludering kan nämligen innebära placering i en segregerad verksamhet. Margaretha avslutar intervjun med: ”Den här typen av verksamhet ger eleverna en chans att känna tilltro till sina möjligheter”

Arbetar du i en verksamhet för barn med tal- och språksvårigheter? Vi vill gärna komma i kontakt med fler kommuner där barn med språkstörning erhåller ett bra omhändertagande. Vi belyser gärna olika verksamhetsformer och tar med glädje emot tips! Tveka inte att ta kontakt med redaktionen. ●

Sophie Bergman

Snart är det dags att börja anmäla sig!

Årets kongress går av stapeln 20–21 november på Sheraton Stockholm hotel och har namnet: **Ordjakten – alla har rätt att hänga med!**

Ordförandet får vårt fulla fokus ur olika perspektiv och årets föreläsare är Christine Cox Eriksson, Bitte Rydeman, Eva-Kristina Salameh, Johan Althoff, Victoria Joffe, Astrid Frylmark och Gunilla Hammar.

Som medlem får du en inbjudan på posten. Information finns även på vår hemsida www.sits.nu

Välkomna!

Sofia Norrman, ordförande, SITS

UPPSALA 2015

KONFERENS Grav språkstörning
15–16 september

FULLBOKAT!

Unikt tillfälle att lära sig mer om grav språkstörning

Arbetar du med barn och elever som har en problematik inom området språk, läsning och skrivning? Vill du träffa likasinnade och samtidigt fördjupa dina kunskaper? Passa på att boka in den 15-16 september 2015. Då arrangerar Specialpedagogiska skolmyndigheten i samarbete med Regeringskansliet en innehållsrik tvådagarskonferens om grav språkstörning i Uppsala.

Konferensen bjuder på fem stora föreläsningar som följs av ungefär trettio valbara seminarier inom området grav språkstörning. Du får bland andra lyssna på Barbro Bruce, Hanne Uddling, Cecilia Wåhlstedt, Eva-Kristina Salameh, Martin Ingvar och Lena Hammar.

Konferensen rymmer 600 deltagare och kostar 1 500 kronor exklusive moms.

Mer information om programmet, praktiska detaljer samt intresseanmälan hittar du på SPSM:s webbplats:

www.spsm.se/konferenssprakstornig

Specialpedagogiska
skolmyndigheten

Kurskalendarium

Nordic Aphasia Conference, 2015

Plats: Oslo, Norge

Datum: 11-13 juni, 2015

Information: www.nac2015.no

Språkförskolekonferensen

Plats: Quality Hotel, Nacka

Datum: 27-28 augusti, 2015

Information: www.sprakforskola.se

SITS kongress

Plats: Stockholm

Datum: 20-21 november, 2015

Information: www.sits.nu,

samt i kommande nr av Tal & Språk

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

Webbadress: www.spsm.se

Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder ett flertal kostnadsfria seminarier, utbildningar och distanskurser.

Svensk Intresseförening för Tal & Språk

Styrelse

Ordförande Sofia Norrman, Norrtälje
sofia.norrman@gmail.com

Sekreterare Gunilla Texell, Lund
gunilla.texell@lund.se

Vice sekreterare Sophie Bergman, Stockholm
sophie.bergman@gmail.com

Ledamot Anna Strömberg, Järfälla
anna.stromberg@spsm.se

Ledamot Eva Bodin, Södra Sunderbyn
Boe03@live.se

Ledamot Annika Söder
annika.soder@kristianstad.se

Ledamot Nadia Andersson
nadia.andersson@huddinge.se

Redaktionsgrupp:
Camilla Svedelius
camilla.svedelius@bktnu

Britt-Inger Olsson
britt-ingerolsson@tele2.se

Sophie Bergman
sophie.bergman@gmail.com

Ansvarig utgivare för Tal & Språk:
Astrid Frylmark

Ansvarig för hemsida och Wibelfond:
Anna Strömberg
anna.stromberg@spsm.se

Medlemskap:
Årsavgiften är 350 kronor. Plusgiro 60 63 80-4.

Vid inbetalning av medlemsavgiften, tänk på att uppgge både namn och adress.

Om du betalar via internet, glöm inte att uppgge fullständigt namn. Detta är nödvändigt för att tidskriften och övrig information ska nå ut till alla medlemmar.

Obs! Medlemskapet är personligt och kan inte vara ställt på kommuner eller institutioner.

Medlemskap för pensionärer och studenter: 150 kr/år.

Se information på www.sits.nu

Kontakt: sits@mittkompetens.se

SITS för ett datoriserat medlemsregister för internt bruk.

www.sits.nu

AVSÄNDARE

Svensk Intresseförening för Tal & Språk
c/o MittKompetens AB
Nattviksgatan 6
871 45 Härnösand

B

